

Irene Rübberdt

Hölderlin – Kukorelly módjára Komparatiztikai műhelymunka a berlini hungarológián

Verseskötet készül a budapesti Szondy utcában, kilencszer kilenc szövegből álló ciklussorozat Kukorelly Endre tollából, amely a német és a magyar irodalom kedvelőinek figyelmét egyaránt felkelti, nem is szólva a komparatistákéról. Minden egyes ciklus, amely 9-9 németül címzett szövegből áll, mint ahogy majd az egész kötet is, a H.Ö.L.D.E.R.L.I.N. címet viseli – verzáliákban írva, az egyes betűket ponttal elválasztva. Friedrich Hölderlin 18./19. századi német költő nevét ama elidegenített formájában, amely önmagában is rámutat a részekre szakadozottságra, a ciklikusságra. A tervezett kilenc ciklus kb. kétharmada már kész, egyeseket *az Alföld, Holmi, 2000* és Jelenkor c. folyóiratokban olvashattunk.

Hölderlin és jónéhány szövege a magyar szerző saját szavaival élve azt a szerepet játssza, mint a szólásbeli „kályha” a táncteremben; ahogy ott a táncosok ugyanis „csak a kályhától” tudják a tánclépések sorrendjét, úgy a Hölderlin-versek a Kukorelly-féle szövegeknek mintegy apropos-jaként itt is elindítják, útbaigazítják csak a szövegeket, amelyek ezután önállóan, kukorellyesen perdülnek tovább. A Hölderlin és Kukorelly szövegei közti viszony azonban messze nem olyan laza: Hölderlin sokrétűen, formailag és tartalmilag többszörösen és nyíltan van jelen a magyar szövegekben és az egész kötet szerkezetében – a kályha elmozdult a sarokból, maga is forog-pereg a táncban.

Az egész kötet, a kötetben belül az egyes ciklusok, a ciklusokon belül a szövegek, gyakran a szövegen belüli kisebb részek (sorok, fejezetek, mondatok) is szerkezetileg a kilences szám misztikáján alapulnak – ugyanis ennyi betűvel íródik a Hölderlin név. Az egyes ciklusokon belül a név egy-egy betűjéhez kapcsolódnak a szövegek, vagyis ezzel a betűvel kezdődnek. A magyar szövegek annak a Hölderlin-versnek címét viselik, amely „kályhaként” szerepelt – és amely egy vagy több német nyelvű idézettel továbbra is jelen van a szövegben, abba mintegy állandóan beleavatkozva. Így a Hölderlin-szövegek – amelyek azonban a tervezett kötetbe nem kerülnek majd be – könnyen azonosíthatók.

Érthető, hogy a berlini hungarológia erre az irodalomkutatási ingyencsere hamar fölfigyelt, és az elmúlt szemeszterben egy komparatiztikai szemináriumsorozaton belül egy-két óra témájává tette, amit a lipcsei egyetem magyar nyelvtanuló csoportja június 27-én vendégszemináriumként átvett. Pedig nem is a komparatiztikai nyomkeresés az izgalmas feladat ezekkel a

szövegekkel kapcsolatban, sokkal inkább egyfajta komparatiztikai recepciókutatás, melynek tárgyát és alanyát mi magunk, a berlini és lipcsei műhelycsoport tagjai, képeztük, hiszen ezeknek a Kukorelly-szövegeknek fogadtatása csak most veszi kezdetét. Saját magunkon figyeltük meg ugyanis, hogy a magyarul és németül tudó, részben hungarológiai és germanisztikai oktatásban részt vevő olvasó milyen irányból, Hölderlin vagy Kukorelly felől közeledik-e a szövegekhez, milyen háttérismereteket érez szükségesnek illetve kívánatosnak, mennyire és milyen módon befolyásolja az egyik szöveg ismerete a másik fogadtatását. Mindennek alapját két, az Alföldben (1994/4) megjelent ciklusból kiragadott Kukorelly-szöveg és a számukra „kályhával” szolgáló két Hölderlin-vers (Hälfte des Lebens, Sonnenuntergang) képezte.

A Berlinben és Lipcsében egymástól összetételében, oktatási céljában és előképzettségében eltérő csoportokban* tartott szemináriumi órák a következő eredményekkel, felismerésekkel jártak.

A szövegek megközelítése szinte kivétel nélkül a Kukorelly-szövegek felől történt. Hölderlin, úgy látszik, nem az eleven irodalmi élményekhez tartozik még a német anyanyelvűek esetében sem, csak névként, legfeljebb irodalmi ereklyeként szerepel a huszonevévesek tudatában. A Hölderlin-versek nyelvi és képi idegenségük, ódonságuk, fennköltységük, talán művészi hibátlanságuk, agyonbeszélt szépségük vagy irodalmi jelentőségük révén nem ösztönözték sem elemzésre, sem értelmezésre a hallgatókat. Nyilván úgy vélték, hogy Hölderlinről mindent elmondtak már, minden további vélemény közhelyként hathat. (Talán ez a dilemmája sok irodalmi szemináriumnak: a közhelyki-mondástól jobban látszanak félni, mint a talán meglévő ismeretek be nem bizonyításától, az így hiányosnak tűnő ismeretalap rossz jeggyel való honorálásától.)

Másképp alakult a Kukorelly-szövegek fogadtatása. Ezek is idegenkedést váltottak ki először, amely azonban egészen más forrásból táplálkozott, mint a Hölderlin-szövegek esetében: nem a művi-művészi tökéletesség, az ódonság miatt hallgattak el, hanem épp ellenkezőleg, az irodalmi szövegbe emelt nem-hölderlines, sőt Hölderlin nyelvezetével szöges ellentétben álló mai, hétköznapi, szinte utcai nyelvtől, a durvaságtól, a banalitástól borzadtak vissza. Mégis pontosan ezek a frappáns, meghökkentő, megszokottságukban

* A berlini csoport tagjai: Polzin Christian, Kriedemann Theresa, Nagy Gábor, Gabolde Isabelle (párizsi vendégként), Jakab Gabriella, Kuznierz Anett, mind felsőbbéves magyar szakos bölcsészhallgató. A lipcsei csoport tagjai: Steichert Katarina (csoportvezető tanár), Feldbaum Éva, Girlich Edina, Amm Heidrun, Kosanke Dirk, Feist Ines, Komlóssy Zoltán, Varga Eszter, Hofmann Johannes, akik különböző szakokat (közgazdaságot, biológiát, zszurnalisztikát, germanisztikát, teológiát, jogászatot) végeznek vagy végeztek.

szokatlan képek azok, amelyek végül utat nyitottak a szövegekhez, becsalogatták a hallgatókat a játékba, felkeltve kíváncsiságukat, vonzva őket, mint egy katasztrófa (ez esetben irodalmi katasztrófa) látványra éhes nézőit.

A lipcsei csoportban végzett fordítói gyakorlaton ennek ellenére épp ezzel a durva, közönséges stílussal szembeni váratlan ellenkezést tapasztaltunk, amikor ezt németül aktívan újra kellett volna teremteni. Kiderült tehát, hogy kezdetben csak vonakodva, félénken, tétovázóan, azaz felemásan mentek bele a játékba, hogy a nyelvi pongyolaságot, az utcai argót egyelőre még nem fogadták el sem általános Kukorelly-féle stíluselem mivoltában (ami önmagában megbocsájtható lenne, hiszen ahhoz jobban kellett volna foglalkozniuk Kukorellyvel), sem a konkrét szövegben Hölderlin ellenpontozásának funkciójában, ami azonban – egészen Hölderlin poetikai elve szerint – a szövegek szerkezeti feszességét adja. A fordítási kísérlet megmutatta, hogy milyen magas még a nyelvi (és egyben tárgyi) mindennaposág, közönségesség passzív fogadtatása és aktív irodalmi (újra) megfogalmazása közötti küszöb: a fordítási, filológusi munkában kevésbé járatos nyelvtanulók mennyire gátlásosak az irodalmi normákkal, konvenciókkal szembeszálló nyelvi alkotásban, holott épp a fiatalok hétköznapi nyelve van tele, német nyelvterületen is, „kukorelly” kifejezésekkel.

Kukorelly utat nyitott tehát Hölderlinhez, hiszen ily módon, a mai ellenképpel (mint a Naplemente esetén) vagy a tragikusán modern, sajátosan budapesti kiegészítéssel ellenpontozva (mint Az Élet felénél), elfogadhatóvá, megtapinthatóvá vált az eddig megtapinthatatlanul messzinek tűnő kép. Mi több, a Kukorelly-féle ellenkép nélkülözhetetlen eleme lett a Hölderlin-versnek, a német költő által posztulált „egységeseen-ellentétes” (németül „das Einigentgegengesetzte”) alapelv értelmében.

Ily módon mindketten nyertek illetve nyernek az egymásra vonatkoztatással – ami persze elsősorban az olvasó nyeresége. Hölderlin a Kukorelly-féle kompromittálás révén egyszerre modern költővé vált azok számára is, akik szemében eddig nem tűnt annak? A Hölderlin-fólián át Kukorelly szövegei pedig kibújnak zsánerkép látszatukból, a mindennapi banalítások az egész életről, társadalomról szóló, szinte filozofikus magaslatozókba emelkednek, az idézetek segítségével egy újabb dimenzióval gazdagodnak. A meghökkentő képek, a „karácsonyi szarok”, a „kibaszott jó formájú karácsonyfa” vagy a falon lecsorgó tésztaleveses naplemente arra jó, hogy végül mégis durván a földhöz szegezzenek bennünket, figyelmeztetvén, hogy végső soron mégsem filozofikus magasságokról, hanem mirőlünk, saját hétköznapiságunkról van szó, mely felismerés a szövegekkel való első találkozásunkkor annyira elborzasztó volt, hiszen ki szeret hirtelen és cnyire illúziómentesen saját maga szemébe nézni.

Miután viszont ez tisztázódott, ettől már nem tudtak vagy nem akartak elvonatkoztatni a hallgatók. Semmilyen versbeli homályt nem tudtak elfogadni, semmilyen szükséges elemzésbe, értelmezésbe nem akartak belemenni, holott végül mégsem hétköznapi utcai beszéddel, hanem hétköznapi utcai nyelvezettel élő irodalmi szöveggel van dolgunk. Ebben ugyan kétségtelenül saját hétköznapiságunk tükröződik – de az üveg, amiből a tükör készült, az az író lelke, ami viszont hál’istennek még mindig egy nagyjából ismeretlen tényező.

Kukorelly stíluspurgatóriuma nemcsak a német klasszikus költő esetében lehet tisztító hatású, ahogy erre Kriedemann Theresa berlini hallgatónk mutatott rá, továbbfonva a Hölderlin indította, Kukorelly által felvett fonalat. Mint ahogy Hölderlin *Naplementéje* elfogadhatóvá vált azáltal, hogy felszívódott Kukorelly groteszk-szürrealista képébe, így egy valamikor erős benyomást keltő, majd ugyancsak saját agyonidézett, elcsépeelt szépsége alatt eltemetett magyar irodalmi élmény is új életre kelt. Radnóti Miklós *Nem tudhatom* c. 1944-es alexandriner-versének egyik képéről van szó: „S tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon / a házfalokról csorgó, / vöröslő fájdalom.” Kukorellynél ez így hangzik: „Die Wälder und Hügel, amikor / a tetők mögé csúszik le a / nap, zeng a város, a falakon / pedig végigcsorog, folydogál / lefelé ez, az arany egész, / mint valami húsleves. [...]” A hasonlat folytatódik, kiegészül a szöveg végén: „[...] A tésztát / pedig, ahogy ott libeg, aztán / meg odaragad szépen, a szél / csapkodja, szabadon felejtett / huzal ahogy a falhoz tapad, / még külön lecsipegetem a / tésztát, és beszippantom szépen.”

Egyfajta irodalmi sokkélványként hat ez is, mint amilyen pl. a huszadik század elején az avantgarde korában az irodalom és művészet egésze esett át: A kísérletezések, polgárpukkasztások korszakából vagy a hagyományos írásmód és irodalom végleges kompromittálása vagy pedig dacos reneszánsz felé mutatott az út. Kukorelly talán egy harmadik lehetőséget kínál. Kiszabadítja a szövegeklyéket a könyvesszekrényből, rájuk terít egy sajátosan kukorellyi fóliát, amelyen át a sok tapintástól megkopott, az áhítatban megmerevedett szépségek mint egyfajta ferde tükrön át újra megélnünk. Az „élet fele” nem marad félbe többé, a költészettel telt nyári versszakot ellenpontozó, sajátosan szótlán, bizonytalan télszorongás most igen szókimondó, egyáltalán nem bizonytalan téli képpel egészül ki anélkül, hogy a holderlines versstruktúra alapelve, az „egységesen-ellentétes” elveszne.

A tánc tehát nem elszakad a kályhától, nem otthagyja azt, hanem visszavisszatér hozzá, magával rántja, erősen megrázza és a táncteremnek egy másik sarkába teszi végül le.

A hungarológia külföldi művelése és oktatása, a magyar irodalomból kiinduló komparatiztikai irodalomkutatás így nemcsak az „ithoni” magyar,

hanem az „otthoni”, ez esetben német irodalom feltárásában, újrafelfedezésében is nem csekély jelentőséggel bír.